

ЛЕКЦИЯ ТЕМАСЫ:

Бул лекция Жусуп Абдрахмановдун Кыргыз Совет Республикасындагы мамлекеттик ишмердигинин эң маанилүү доорун — **1927–1933-жылдарды**, башкача айтканда анын **Совет Эл Комиссарлары Советинин (СНК) Төрагасы (Премьер-министри)** болуп турган мезгилин камтыйт.

Первый Учредительный съезд Советов Киргизской АССР

Зал заседаний Первый Учредительного съезда Советов Кирг.АССР. г.Фрунзе. Фото: 1927 год

Жусуп Абдрахманов – Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалын түптөгөн реформатор (1927–1933-жылдардагы ишмердүүлүгү)

I. Киришүү

Жусуп Абдрахманов — кыргыз элинин XX кылымдагы эң көрүнүктүү саясий жана мамлекеттик ишмери. Ал 1927–1933-жылдары Кыргыз АССРинин (кийин Кыргыз ССРинин) **Совет Эл Комиссарлар Кеңешинин Төрагасы** болуп иштеп, мамлекеттүүлүктүн экономикалык, маданий жана кадрдык пайдубалын түптөгөн. Бул мезгил — жаңы улуттук мамлекеттин пайдубалы салынып, элди көчмөн турмуштан отурукташууга, өнөр жай жана билим берүүнүн пайдубалын түзүүгө аракеттер көрүлгөн доор болгон.

Кыргыз автономиялуу облусун (КАО) республика макамына өткөрүү боюнча комиссия. КАОнун Коммунисттик партиясынын катчысы Жайнак Саадаев (1-катарда сол жактан биринчи), Борбордук аткаруу комитетинин төрагасы Абдыкадыр Орозбеков (тебетейчен), РСФСРдин Эл комиссарларынын кеңешинин төрагасынын орун басары, теги казак революционер Турар Рыскулов (көз айнекчен), Абдыкадыр Орозбековдун орун басары Илья Фатъянов, КАОнун аткаруу комитетинин төрагасынын биринчи орун басары Жусуп Абдрахманов (2-катарда сол жактан экинчи). Фрунзе. 1926-жыл.

II. Тарыхый контекст

1. Кыргызстандагы абал (1920-жылдардын аягы)

- Азыркы Кыргызстан ошол кезде жаңы түзүлгөн **Кыргыз автономиялуу облусу (1924)** жана кийин **автономиялуу республика (1926)** болуп турган.
- Элдин көпчүлүгү көчмөн жана жарды абалда эле:
  - Калктын 90% айыл чарбасында, негизинен мал чарбасында иштеген.
  - Саваттуулук деңгээли 5%дан ашкан эмес.
  - Инфраструктура дээрлик жок, жолдор, заводдор болбогон.

2. Жусуп Абдрахмановдун бийликке келиши

1927-жылы ал 26 жашында Кыргыз АССРинин Эл Комиссарлар Советинин Төрагасы болуп дайындалган — бул Кыргызстандын тарыхындагы эң жаш өкмөт башчысы. Анын негизги максаты – **“Кыргыз элинин чыныгы мамлекеттүүлүгүн орнотуу”** болгон.

III. Экономикалык саясат (1927–1933)

Абдрахманов өлкөнү артта калган агрардык аймактан өнөр жайлуу аймакка айландырууну көздөгөн.

1. Айыл чарбасын өнүктүрүү

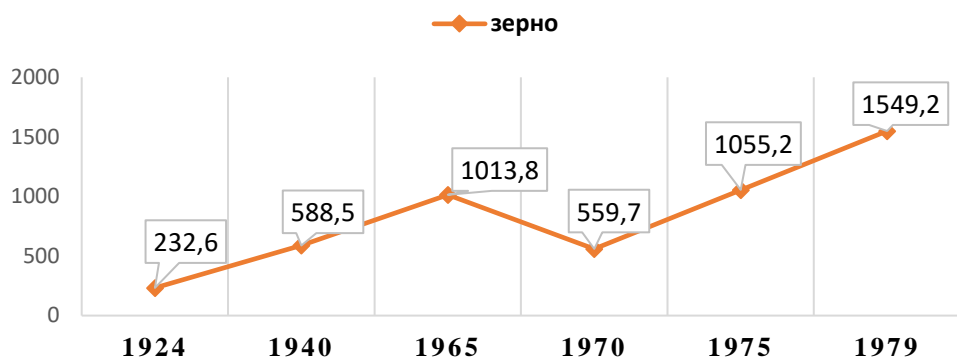
- Коллективдештирүү саясатын **жумшак формада** ишке ашырууга аракет кылган.
- Көпчүлүк жерлерде кооперация түзүү аркылуу дыйкандарды ынтымакка чакырган.
- Айыл чарбасын ирилештирүү менен бирге **сугат системасын өнүктүрүү**, дарыялардын жээгинде ирригациялык каналдарды куруу башталган.
  - Мисалы: 1930-жылы Талас жана Чүй өрөөндөрүндө ирригациялык долбоорлор ишке ашырылган.

1920-жылдардын ортосунда айыл чарба ишканаларынын социалисттик формалары — мамлекеттик чарбалар жана дыйкан дыйкандардын жамааттык бирикмелери: коммуналар, артельдер, ТОЗдор жана башкалар пайда болгон.

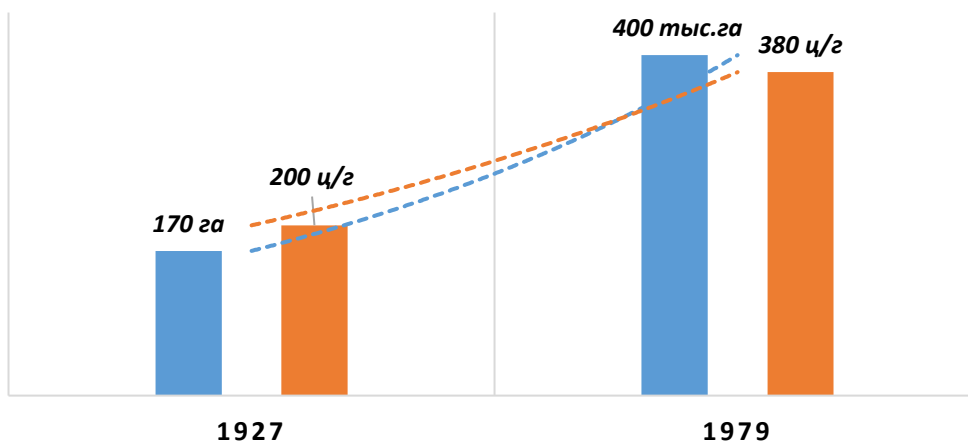
1928-жылы 5 коммуналар, 96 ТОЗдор жана 200 артель болгон, алар дыйкан чарбаларынын 1,7% түзгөн. 1932-жылга чейин айыл чарба артельдеринин саны 1500гө жеткен; 1937-жылдын орто ченине карата коллективдештирүү 89%га, ал эми 1940-жылга карата дыйкан чарбаларынын 89%га же 9%га жеткен.

1913-жылы дан эгиндеринин аянты 555 500 гектарды түзгөн. Октябрь революциясынан кийин айдоо аянты бир топ кеңейген. Эгерде 1930-жылы дан эгиндери 590 000 гектарды ээлесе, 1935-жылы ал 809 400 гектарга жеткен. Комплекстүү коллективдештирүүнү ишке ашыруу жана айыл чарба инфраструктурасын чыңдоо республикада дан эгиндеринин түшүмдүүлүгүнүн жана дүң жыйымынын акырындык менен жогорулашына өбөлгө түзгөн.

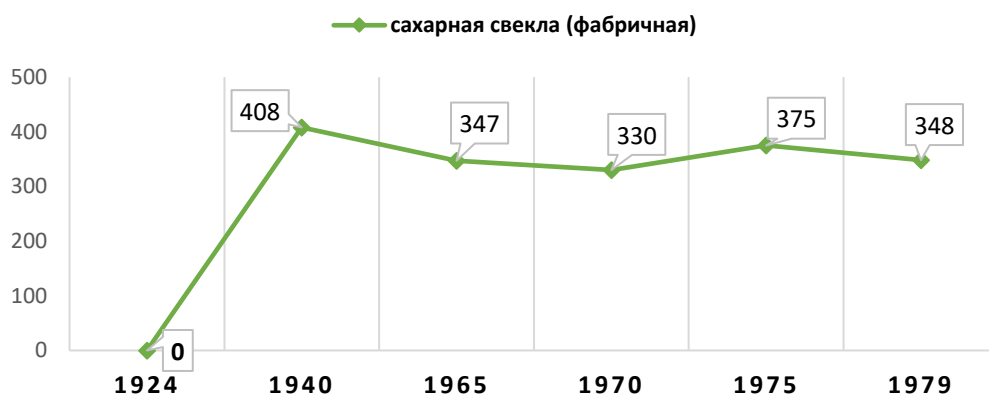
ПРОИЗВОДСТВО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР, ТЫС. Т

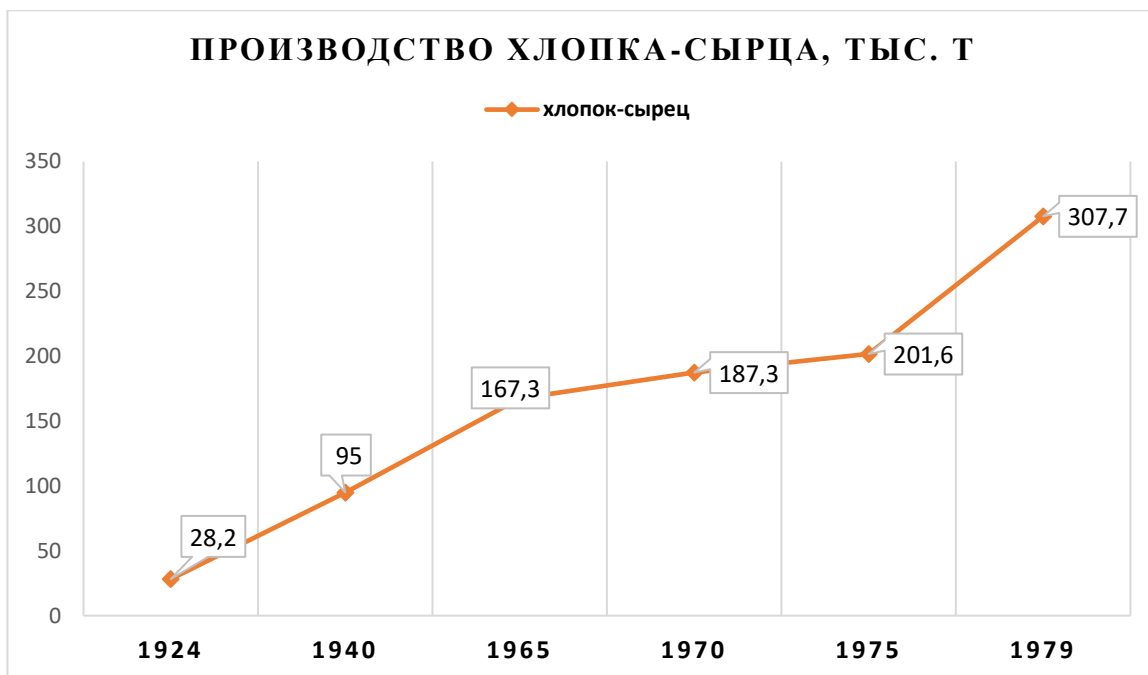

■ посевная площадь свекловодства, га   ■ урожайность ц/г

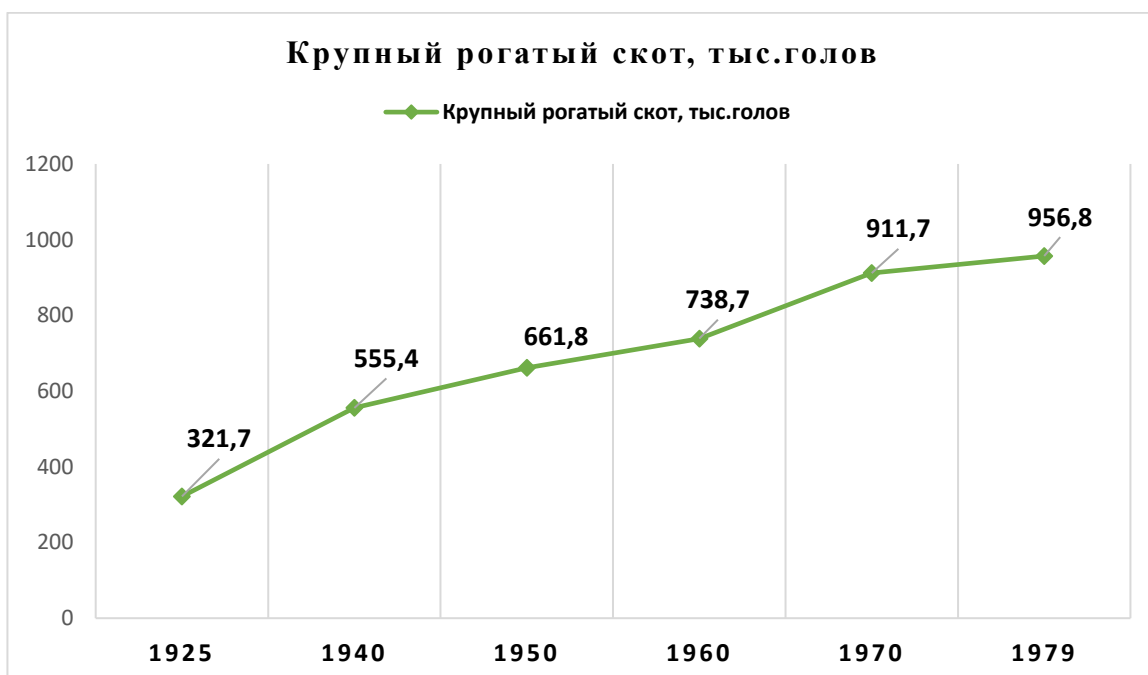

УРОЖАЙНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР, Ц/Г

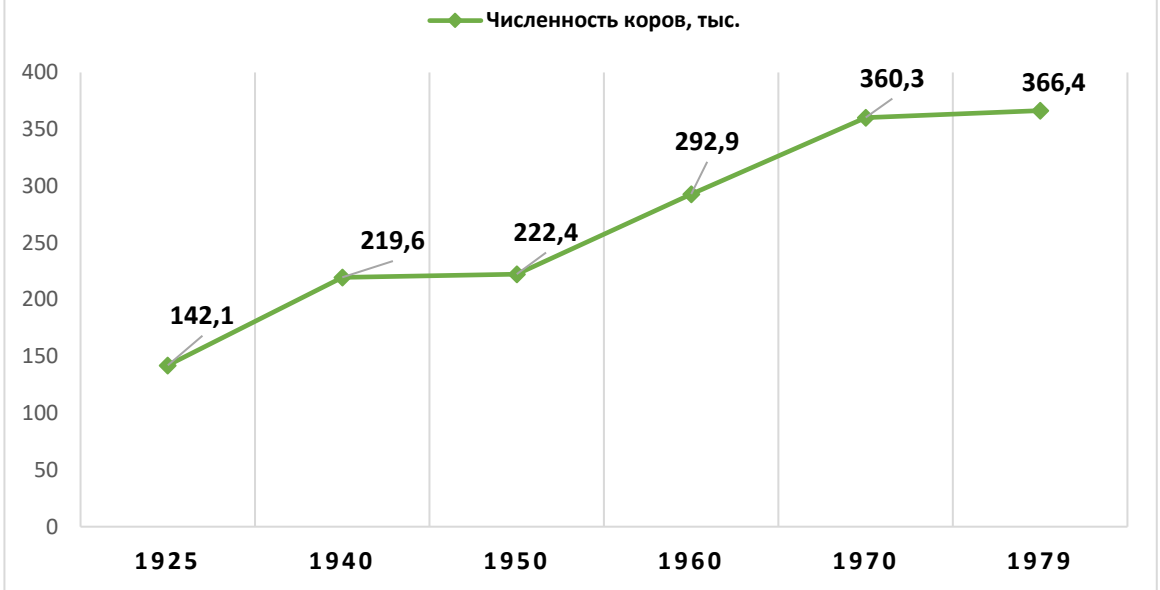

Мал-чарбасы.

ЧИСЛЕННОСТЬ КОРОВ, ТЫС. ГОЛОВ

Валовое производство молока, тыс. т

2. Өнөр жай жана инфраструктура

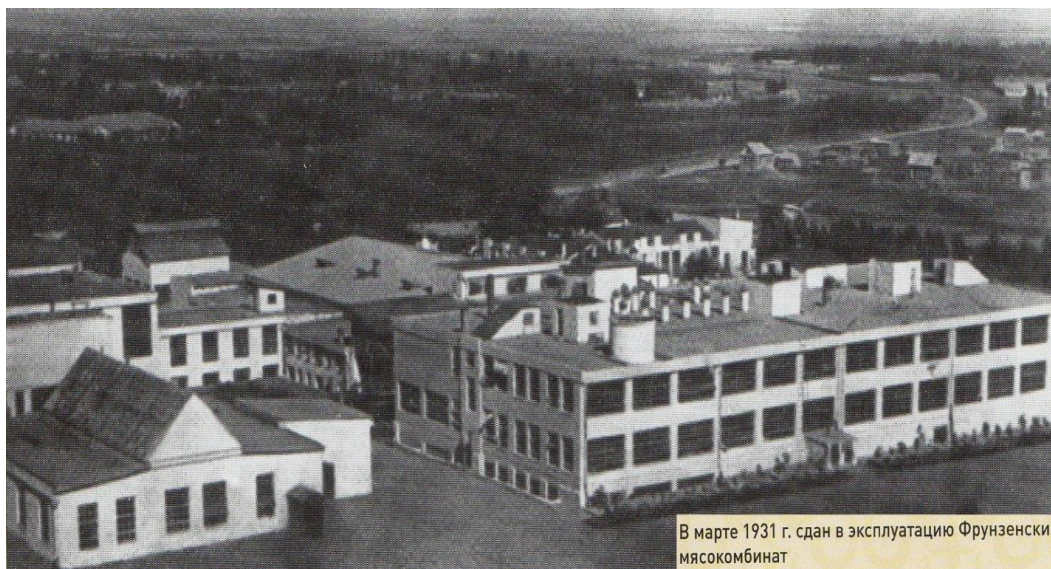
- Алгачкы өнөр жай ишканалары ачылган:
  - Бишкектеги (анык аты менен ошол учурдагы Фрунзе) май куюучу, жыгач иштетүүчү жана тамак-аш ишканалары.
  - Кара-Балта, Жалал-Абад, Ош шаарларында кичи цехтер жана мастерскойлор.
- Темир жол курулушуна даярдык көрүлгөн (Фрунзе–Балыкчы багыты).
- Авто жолдордун картасы түзүлүп, 1932-жылы биринчи жолу аймактар аралык туруктуу транспорт байланыштары жолго коюлган.

3. Финансылык жана жер реформасы

- Салык системасын жөнөкөйлөштүрүү, чарбалык өз алдынчалуулук берүү.
- Кыргызстандын өзүнүн бюджетин түзүү аракети — бул **республикалык өз алдынчалуулуктун белгиси** болгон.

Революцияга чейин, өнөр жай тармагы катары, Кыргызстанда электр энергиясы дээрлик жок болчу. Совет бийлигинин тушунда курулган Кыргызстандагы биринчи электр станциясы 76 кВт кубаттуулуктагы кичинекей Сүлүктү дизелдик электр станциясы (ДЭС) болгон (1920). Биринчи беш жылдыктын башталышына карата жалпы кубаттуулугу 951 кВт болгон 13 электр станциясы курулган.

1923-жылдан баштап электр энергиясы көчөлөрдү жарыктандыруу үчүн (Кызыл-Кыя шахтасында), ал эми 1930-жылдан баштап айыл чарбасында колдонула баштаган. 1931-жылы Малая Аламүдүн ГЭСинин жана Фрунзен дизелдик электр станциясынын параллелдүү иштеши менен биринчи энергетикалык система түзүлгөн.

В марте 1931 г. сдан в эксплуатацию Фрунзенский мясокомбинат

1930-жылдары ири ишканалар курулган: Ош эт комбинаты (1930), Фрунзен эт комбинаты (1931), Фрунзен тамеки фабрикасы (1935), Фрунзен нан бышыруучу жайы (1940) ж.б.

IV. Маданият жана билим берүү саясаты

Жусуп Абдрахманов кыргыз маданиятынын жана билим берүүсүнүн түптөлүшүнө өзгөчө көңүл бурган.

1. Эл агартуу иштери

- Кыргыз тилинде окутуу системасы түзүлгөн.
- 1928–1932-жылдары 400гө жакын мектеп ачылган.
- Алгачкы педагогикалык техникумдар, мугалимдерди даярдоо курстары ачылган.

2. Жазма маданияттын өнүгүшү

- 1928-жылы араб алфавитинен латын графикасына өтүү боюнча комиссия түзүлгөн.
- Кыргыз тилинин орфографиялык нормаларын аныктоо иштери жүргүзүлгөн.
- Абдрахмановдун колдоосу менен **Тоголок Молдо, Касым Тыныстанов, Абдыкадыр Орозбеков** сыяктуу интеллигенция өкүлдөрү мамлекеттик кызматка тартылган.

3. Маданий мекемелерди түзүү

- Кыргыз драма театрынын жана мамлекеттик басма үйүнүн негизделиши.
- Кыргыз эл оозеки чыгармаларын жыйноо иши башталган (эпосторду системалаштыруу).
- Фрунзеде 1931-жылы алгачкы мамлекеттик китепкана жана музей уюштурулган.

V. Кадр саясаты

Абдрахманов "кадр – мамлекеттин өзөгү" деп эсептеген.

1. Улуттук кадрларды даярдоо

- Кыргыздардын арасынан жетекчи, инженер, мугалим, дарыгер даярдоону баштаган.
- Россиядагы жогорку окуу жайларына (Москва, Ленинград, Ташкент) жаштарды окууга жиберүү программасын ишке киргизген.
- 1930-жылга карата 300дөн ашык кыргыз жаштары жогорку билим алуу үчүн жөнөтүлгөн.

2. Мамлекеттик башкарууда улуттук кадрлар

- Эл комиссариаттарында кыргыз кызматкерлеринин үлүшү өсө баштаган.
- Улуттук өз алдынчалуулук идеясы — борбор менен карым-катнашта тең укуктуулук принцибин сактоо.

VI. Абдрахмановдун көз карашы жана саясий тагдыры

- Ал Кыргызстандын мамлекеттүүлүгүн чыңдоону жана экономикалык көзкарандысыздыкка жетүүнү максат кылган.
- Бирок борбордо (Москвада) анын “улутчул” деп бааланган позициялары сынга алынган.
- 1933-жылы кызматтан алынган, кийин 1938-жылы “эл душманы” деген жалаа менен атылган.

VII. Тарыхый баалоо

Бүгүн Жусуп Абдрахмановдун ишмердиги **Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалын түптөөчү реформатордук доор** катары бааланат.

Анын экономикалык, маданий жана кадрдык саясаты бүгүнкү Кыргызстандын негизги өнүгүү багыттарынын башаты болгон.

VIII. Жыйынтык

Абдрахмановдун 1927–1933-жылдардагы ишмердиги төмөнкүдөй мааниге ээ:

1. Кыргызстандын мамлекеттик жана экономикалык көзкарандысыздыгынын пайдубалын түптөдү.
2. Эл агартуу жана маданият жаатында улуттук ой жүгүртүүнүн пайдубалын түздү.
3. Кыргыз улуттук кадрларын өстүрүү боюнча системалуу саясат жүргүздү.
4. Советтик борбордук башкаруу шартында улуттук кызыкчылыкты сактап калуу үчүн күрөш жүргүздү.

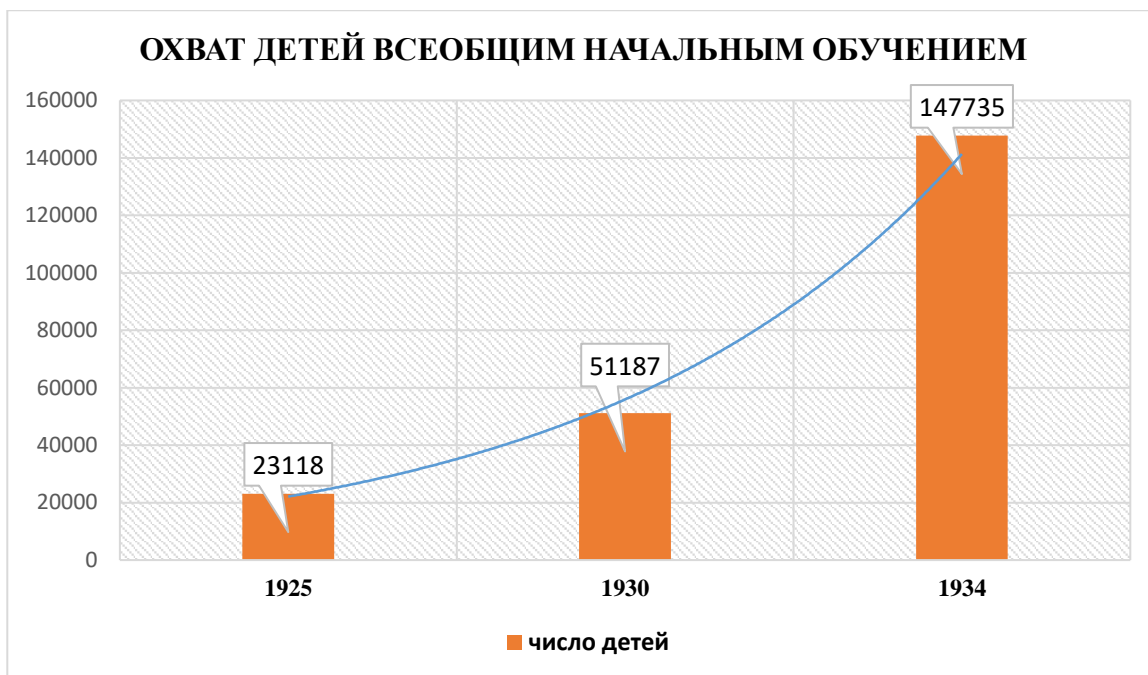
Кыскача таблица: Абдрахманов доорунун негизги жетишкендиктери

Тармак	Негизги иштер	Натыйжасы
Айыл чарба	Кооперативдер, ирригация	Өндүрүш өсүшү, мал чарбасы өнүккөн
Өнөр жай	Ишканалар, жолдор	Инфраструктуралык өсүш
Билим берүү	Мектептер, техникумдар	Саваттуулук жогорулады
Маданият	Театр, басма, музей	Улуттук маданият жанданды
Кадр саясаты	Жаштарды окууга жиберүү	Улуттук интеллигенция түзүлдү

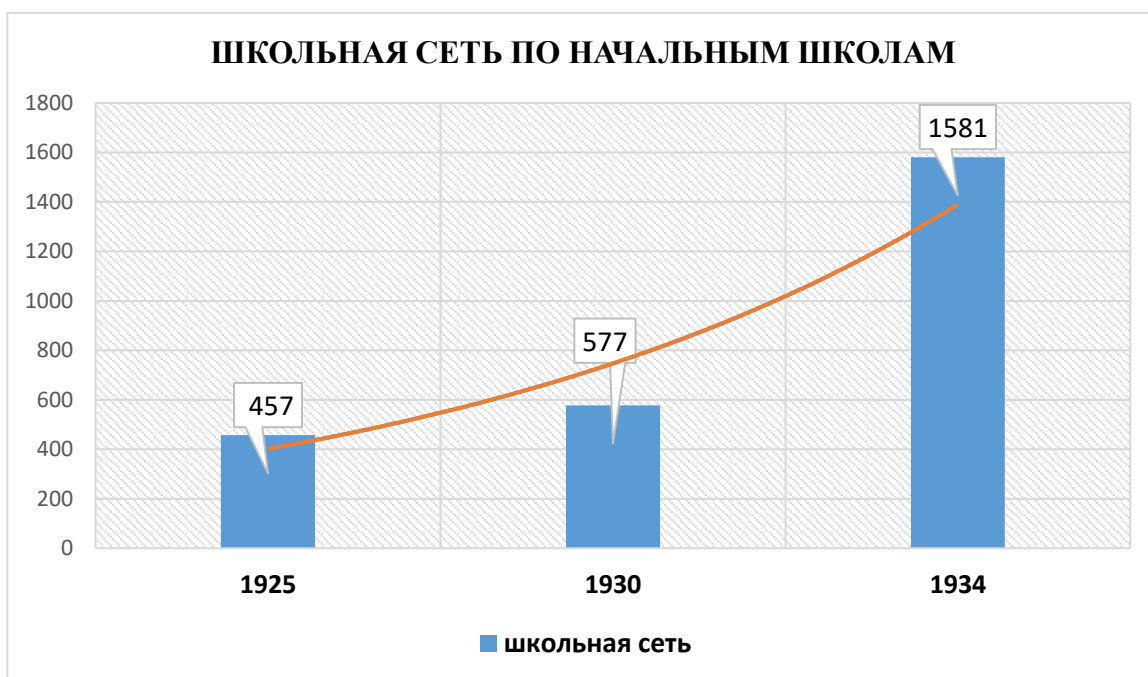
Президиум ЦИК Киргизской АССР первого созыва.

Эгерде революцияга чейин кыргыз калкынын сабаттуулугу 2%га жакын болсо, ал эми 1925-жылы 3,4% болсо, анда жумушчулардын сабаттуулугу 1930-жылы 37%га, ал эми 1934-жылы 57%га чейин өскөн.

Орто жана жогорку мектептерде окуучулардын саны 1930-жылы 3923төн 1934-жылы 13011ге чейин көбөйгөн.

Графика 46

Билим берүү кызматкерлеринин профсоюзунун 1-съездинин протоколуна ылайык, 1927-жылы республикада төмөнкү мектептер тармагы болгон:

	Количество		
Всего школ I ступени	484	Институт просвещения (г.Фрунзе)	1
Всего школ II ступени	3	Педтехникум (г. Ош)	1
Всего школ семилеток	9	Сельскохозяйственный техникумов	2
Детсадов	2	Профтехнических школ	3
Школа ФЗУ	1	Детдомов	4
Акушерская школа	1	Совпарт школа	2

Кыргыз Автономиялык Социалистик Республикасы түзүлгөн жылдар аралыгында жарым миллиондон ашык адам сабатсыз жана жарым сабатсыздар үчүн мектептерде билим алган, ал эми мамлекет алардын билимине 3 737 000 рубль сарптаган.